

Jednooký purkrabí jednookého krále aneb Dvě verze jednoho příběhu

Nejdříve polopivní historika: Nemálo lidí se prostřednictvím okresních novin a lednového blanenského videožurnálu seznámilo s úžasným historickým objevem, který měl spojit černohorský pivovar s řádem templářů. Při hledání důkazů o nesmyslnosti tohoto „objevu“ jsem držel v rukou mj. *Paměti městyse Černé Hory* (J. Pilnáček, 1926). A tam se na str. 6 v poznámce pod čarou uvádí: „*O vykopávkách v blízkých Jedovnicích uvádí Hormayer (Archiv 1817, str. 623), že nalezeny zde prastaré zdi a u nich římské mince. Z předmětů zde nalezených byly prý zvláště zajímavé láhvičky (Tränenfläschen), jakož i „mumie“.* Roku 1783, když prý v okolí kostela v Jedovnicích bylo kopáno, přišlo se na staré zdivo, které bylo prý tak pevné, že na něm dále stavěno bylo. Tehda také se našly římské mince měděné, na kterých vyobrazena hlava a na druhé straně nějaká bohyně a jen málo řeckých (!) písmenek.“ Informace je to na jednu stranu starobylá, na druhou přeci jen vzdálená přes 30 let od doby stavby současného kostela (1783-85). Při nedávných pracích na odvlhčení kostela jsme opravdu r. 2005 objevili „starobylé zdivo“ přezděné základy sakristie. Ve farní pamětní knize se při líčení výstavby píše o přenesení těl dvou místních farářů z krypty pod kostelem (to budou ony mumie), o nález skleněné nádoby s ostatky svatých – relikviáře (to jsou ony lahvičky na slzy – *Tränenfläschen*) a konečně o nález sáčky s mnoha stříbrnými mincemi různé ražby (což zpochybňuje hodnověrnost podrobného popisu Hormayerova, který mluví o mincích měděných). Tolik tedy doplněk k mému příspěvku ze srpna 2003.

A teď zpět k osudu Crha z Ceblovic, jehož jsem opustil v červnu 1244, kdy je poprvé zmíněn jako purkrabí na Děvičkách. Jelikož hrad Děvičky (Maidberg, Maidenburg) patří k hradům zachovalým a malebným a jeho siluetu můžeme vidět již cestou z Jedovnic do Brna, stojí za zmínku raná historie toho místa.

Na místě opevněného velkomoravského dvorce, jižně od dnešního Strachotína, vyrostlo kolem r. 900 rozlehlé hradisko, jehož opevnění zaniklo již před r. 950, ale samotný areál byl osídlen až do 14. století. Hradisko – známé jako Petrova louka – je dnes pod hladinou dolní Novomlýnské nádrže, jeho archeologické datování snad svědčí o existenci nějaké formy správy země i po vyvrácení Velké Moravy Maďary r. 906-907. Kolem r. 1000 vyrostlo asi 1 km jihozápadně nové nižší hradisko, dnes zvané Vysoká zahrada (u Dolních Věstonic, na ostrůvku dolní nádrže). Nabízí se úvaha, že bylo vybudováno Přemyslovci jako správní hrad buď při vpádu Boleslava II. na jižní Moravu kolem r. 1000 nebo po definitivním dobytí Moravy a jejím připojení k Čechům r. 1019 knížetem Oldřichem. Tento přemyslovský hrad (z dnešního pohledu hradisko) nesl historický název Strachotín, stejně jako jeho hospodářské zázemí na Petrově louce (poprvé je Strachotín doložen 1051). Hrad byl opuštěn koncem 12. století, dál v jeho areálu ovšem fungoval až do 13. století kostel a hřbitov. (Pro zajímavost: při archeologickém průzkumu byly vyvednuty ostatky 145 jedinců, jejich průměrný věk byl určen na 28 let.) Zřejmě již počátkem 13. století dochází k vybudování nového správního centra, patrně již jde o stavbu moderní – tedy malý kompaktní hrad na kopci, asi na místě dnešního hradu Děvičky – nejstarší keramiku ze sběrů ve svahu pod hradem (také něco mám) lze řadit před rok 1250. Roku 1222 se zmiňuje kastelán Štěpán z Medlova (praotec rodu Pernštejnů), roku 1234 kastelán Lupold z rodu Pincernů Z let 1248 až 1293 žádné zprávy o Děvičkách nejsou – hrad mohl být zničen Kumány r. 1253. Po obnově (?) sloužil nepřetržitě až do konce třicetileté války.

Ale teď již k osudu Crha – nejdříve „jedovnická“ verze příběhu: „*Rakouský vévoda toužil rozšířit svoji moc a území ve směru na sever. To se událo v roce 1246. V jeho záměrech mu bránily dva dobře opevněné hrady Děvičky a Siroťci. A nedaleko od hranic byla také větší vojenská královská pohotovost, která měla za úkol chránit jižní hranice Moravy. Z těchto důvodů se rakouský vévoda neodvážil dobytí obou hradů přímým útokem, ale chtěl docílit svých záměrů jiným*

způsobem. Nejprve sliboval oběma velitelům velkou peněžitou odměnu, když mu vydají oba hrady bez boje. Ale oba velitelé stáli věrně při svém králi Václavovi a tyto návrhy s rozhořčením odmítli. Proto se vévoda uchýlil ke lsti a vyslal do pálavských lesů větší oddíl svého vojska, aby nepozorovaně zaskočil a zajal oba hrady velitele, když si vyjeli na lov. Rytíři Crha a Nehrad jezdili na lov společně jen s malou družinou a to se jim stalo osudným. Na jedné takové vyjížďce byli ze zálohy náhle přepadeni a po krátkém boji zajati. Rakušané je potom spoutané odvěkli na nedaleký hrad Stožec. Vévoda Fridrich doufal, že oba rytíři budou povolnější, když poznají, že jim přijde o jejich vlastní životy. Znovu je přemlouval - ale bez úspěchu. Rozhodl se tedy pro jejich mučení. Crhovi bylo vypícháno oko a Nehrad byl připoután za třeskutého mrazu k železné radlici. Po tomto mučení byl první z nich zbaven poloviny zraku a druhý ochrnul na obě nohy neschopen pohybu. Oba zajatci však byli neoblomní. Vévoda jim oznámil, že je dá oba popraviti, jestli mu nevydají oba dva hrady bez boje. Ale zajatci byli ochotni raději zemřít než zradit krále Václava a porušit slib věrnosti, na který přísahali. Fridrich užasl nad jejich věrností a jeho srdce se obměkčilo. Byl dojat jejich statečností a uzavřel s králem Václavem I. mír a oba velitele propustil na svobodu. Hrdinové Crha a Nehrad byli s velkou slávou přivítáni na svých hradech a dostalo se jim odměny od českého krále. Crha byl jmenován zemským hejmanem a velitelem královské posádky v Olomouci. Nehrad, trvale ochrnutý na obě nohy, dostal pro sebe a svůj rod dědičně hrad Orlov na Vyškovsku s příslušným panstvím.

Crha z Čeblovic dostal pro svůj rod rozsáhlé území tenkrát ještě neosídlené a porostlé hustými lesy počínajícími hned za Jedovnicemi až po dnešní Drahaný v pásnu širokém několik kilometrů. Podmínkou bylo, že toto území osídlí a založí zde nové vsi.“

Nevím, kdo je autorem tohoto vyprávění neseného v duchu obrozeneckých představ o slovanské holubičí povaze a zrádnosti povahy německé. Potíž je v tom, že z historických pramenů máme jediný doklad o Crhovi a jeho úloze v této události, v takzvané Pulkavově kronice ze 14. století. A Pulkava líčí událost významně jinak:

„Léta Páně 1248 (správně 1246) Václav, jasný král český, přikázal svému synovi Oldřichovi, synovi vévody korutanského, jehož Moravané poslouchali jako samotného krále, aby shromáždil vojsko Moravanů a s ozbrojenou mocí táhl do Rakous. Poslal mu na pomoc tisíc ozbrojených Němců, jimž určil dostatečný žold. Jakmile však mladičkův kníže Oldřich stál s téměř čtyřmi tisíci ozbrojených bojovníků nedaleko od moravských hranic a se svými lidmi postavil stany a přenocoval v jakémsi údolí, při východu slunce, zatímco mnozí ještě spali a nestarali se o hluk, který působil vévoda rakouský, obklíčil týž vévoda mohutným útokem lučištníků stany řečených bojovníků, a hned vlastní rukou zajal knížátko Oldřicha, utíkajícího beze zbraně. Se svými lidmi záhy pochytil ostatní pobíhající beze zbraně sem a tam a dal je vyvést do Rakous v poutech. Někteří z těch, kteří proti nim bojovali, byli krutě zabiti, někteří nechali své věci a zachránili se útekem. Z těch, kteří byli zajati, byly některým uřezány nosy a uši, aby příště nechodili do Rakous. Věci Moravanů si pak rozdělili vítězící bojovníci rakouského vévody. Někteří moravští urození také unikli vězení, když dali vévodovi peníze. Avšak hrady českého krále, které tehdy drželi, nechťeli vydat, ačkoli v největším mrazu byli před svrchu řečené hrady přinášeni nazí lidé, ba jakémusi panu Crhovi bylo vypícháno levé oko, protože odmítl vydat hrad Maidberg, chtěje raději zemřít, než spáchat zradu na statech svého pána.“

A kdo byl kdo v tomto dramatickém příběhu? Jasný král český Václav I. miloval lovy – při jednom z nich si o větvičku vypíchnul oko a získal přízvisko Jednooký. Jeho synovec Oldřich, dnes známý jako Oldřich III. Sponheimský či Korutanský, byl synem jeho sestry Judity a dědicem korutanského vévodství. Zanechal stopu i v moravských dějinách. Roku 1222, po smrti svého bratra a moravského markraběte Vladislava Jindřicha, udělil český král Otakar I., zvaný Přemysl, své manželce Konstancii Uherské věnem Břeclavsko – tím byla břeclavská provincie vydělena ze

správy moravských markrabat. Patrně roku 1237 udělil Břeclavsko Václav I. právě Oldřichovi. To je uváděno jako příčina druhého povstání moravského markraběte Přemysla (*1209), Václavova mladšího bratra. Přemysl nelibě nesl, že Břeclavsko po matce nezískal on, od r. 1228 markrabě moravský, ale mladý synovec. Před českým vojskem uprchl do Uher, vrátil se až r. 1238 – ovšem už jen jako markrabí s působností na Olomoucku a Opavsku; Brněnsko a Znojemsko si ponechal přímo Václav I. Přemysl záhy zemřel (1239) a je spolu s matkou Konstancí (+1240) pohřben v klášteře Porta Coeli u Tišnova (jeho založení je zásluhou obou).

Břeclavsko zůstalo Oldřichovi (do r. 1248 nebo až do smrti?), ten asi hned po Přemyslově útěku r. 1237 potvrdil pro Břeclavsko tzv. Statuta Konráda Oty. Podle tradičních tvrzení jsou Statuta nejstarším českým psaným zákoníkem, který byl vyhlášen českým knížetem Konrádem II. Otou Znojenským na sněmu velmožů v Sadské u Nymburka r. 1189. Šlo (snad) spíše o potvrzení zemského zvykového práva, obsahují tzv. Boží soudy včetně soubojů, podstatné je potvrzení práva dědičného držení majetku velmožům, na dědictví měly nárok i dcery. Drobná potíže je v tom, že jsou známa jen z pozdějších potvrzení krále Otakara I. pro Znojemsko (1222) a Brněnsko (1229) – a pak z potvrzení Oldřichova. A tak není jisté, zda platila i pro Čechy, ba dokonce, zda je vůbec Konrád Ota vyhlásil...

Oldřich tedy začal jako kníže břeclavský, po smrti otce 1256 se stal korutanským vévodou a r. 1248 vyženil i vévodství kraňské. Po jeho smrti (+1269 bezdětný) vše díky Poděbradské smlouvě z r. 1268 připadlo českému králi Přemyslu Otakarovi II. V „našem“ roce 1246 tedy byl Oldřich jen knížetem břeclavským. K zamyšlení je Pulkavovo tvrzení, že Moravané Oldřicha poslouchali jako krále – patrně se myslí jen na této výpravě, protože moravským markrabětem už zřejmě byl Vladislav, nejstarší syn Václava I.

Rakouský vévoda Fridrich II. Bojovný se s Václavem I. střetl opakovaně – r. 1230 vtrhl Václav do Rakouska, r. 1233 s podporou vzbouřeného Přemysla obsadil Fridrich hrad Bitov, ale pro nemoc se stáhnul, r. 1236 vtrhl Václav z pověření císaře znovu do Rakous... Posléze byl dojednán sňatek Fridrichovy potenciální dědičky, neteře Gertrudy, s Václavovým synem Vladislavem. Zmiňovaný vpád Moravanů se odehrál v lednu 1246, důvodem snad bylo zadržování Gertrudina věna – města Lávy (Laa an der Thaya). Skončil rychle a neslavně. Jelikož k plánovanému sňatku přece jen došlo – v květnu 1246, zadržování Moravané zřejmě byli propuštěni už před ním. Fridrich II. padl v bitvě za měsíc poté, rakouským vévodou se tak stal moravský markrabě Vladislav – jenže ten zemřel bez potomků v lednu 1247. Rakouské (babenberské) dědictví nakonec získal r. 1252 mladší Václavův syn – Přemysl (Otakar II.), který se v 18 letech oženil s padesátnicí (?) Markétou, sestrou Fridricha.

Kromě Oldřicha Korutanského a Crha z Ceblovic byli zajatí např. i Kuna (praotec pánů z Kunštátu) a jeho bratr Boček (předek pánů z Obřan). Zda byli vězněni na hradě Stožci, nevím. Purkrabí Nehrad bude patrně romantickým výmyslem, Siroťčí hrad byl vystavěn až kolem r. 1300, stejně tak hrad v Orlovicích, jehož počátek je navíc spojen s ivanovicickou komendou řádu johanitů.

Pokud jde o rakouský hrad Stožec (Staatz), původní název (Stoz) napovídá slovanskému původu, dnes je to zachovalá zřícenina 9 km jihovýchodně od Lávy nad Dyjí.

Na webových stránkách věnovaných hradu Stožec jsem zachytil i tuto verzi příběhu, jež je zmatečnou informací vycházející asi z Pulkavovy kroniky: „*Vévoda Bedřich II. zde několikrát navštívil Oldřicha Korutanského, synovce českého krále Václava, který zde byl internován jako zajatec v době při tažení „Rakušáků“ na Moravu. Oldřich byl propuštěn až proti vysokému výkupnému, ale před propuštěním mu byly uříznuty (bohužel) uši a nos.*“

Samotný kronikář (a kněz) Příbík z Radenína, zvaný Pulkava, pocházel z vladyckého rodu a na přání Karla IV. měl sepsat oficiální českou kroniku. Samotná kronika je dnes hodnocena spíše jako zklamání – autor vyšel ze starších kronik (včetně Kosmovy), končí smrtí Elišky

Přemyslovny r. 1330. Požadavek – zachytit vládu Karla IV. – nesplnil. I když měl přístup k dokumentům, jeho dílo obsahuje řadu chyb. Zajímavé je, že kroniku sepsal latinsky a sám ji i přeložil do češtiny – ovšem velmi nepřesně.

Pokud jde o Crha, lze shrnout, že – asi stejně jako za dvou Přemyslových povstání – stál věrně na straně krále Václava I. a jeho hrdinství zaznamenal kronikář i přes odstup století. Zemským hejtmanem se ovšem nikdy nestal, ani přesun do Olomouce nenásledoval bezprostředně po rakouském zajetí. Ovšem bezpochyby jeho hrdinné chování mohlo významně přispět k zisku rozlehlého území kolem (dnešních) Jedovnic do dědičného rodového vlastnictví. Možná, že kvůli stejnému postizení mohl jedooký Václav I. chovat k Crhovi jisté sympatie...

Kromě samotné Pulkavovy kroniky je nutno jako zdroj zmínit i studii M. Wihody „Morava stará a nová“ a knihy M. Plačka „Páni z Kunštátu“ a „Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hradečků a tvrzí“.

Josef Plch

[In: Informace Úřadu městyse Jedovnice 4/2008, srpen](#)

Poznámky:

1) Pulkavův text před citovanou částí má tento odstavec:

„Na témže koncilu (v Lyonu 1245) byl sesazen z biskupství olomouckého Konrád (z Vechty), jenž je držel násilím, podporován mocí českého krále. Na jeho místo byl opatřením pana papeže zvolen pan biskup Bruno. (...) Téhož roku (1246) byla na celou Moravu uvržena církevní klatba, protože zmíněný Konrád nechtěl ustoupit z olomouckého biskupství.“ (Pulkavova kronika)

2) Ještě jsem pro jistotu hledal Nehrada na webu v CDB II (do 1230) a v CDM III. V rejstříku CDB II se žádný Nehrad nevyskytuje, CDM III na webu nemá rejstřík. Není mi jasné, zda Nehrada stvořil někdo z „oficiálních“ historiků, nebo je to dílo např. jedovnického učitele Jaroslava Řezníčka.

3) Zapomněl jsem uvést jako zdroj M. Čižmář: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku, Libri 2004

4) Nemělo by se spíše psát hradisko Petrova Louka??

5) Ještě mě napadá – co když vypíchnutí oka Crhovi bylo symbolické? Když byl věrný Václavovi I., poznamenali ho stejným způsobem....?!

6) Podle Plačka došlo k přepadu tábora Moravanů někde mezi Lávou a Stožcem.

7) „Dux Conradus“ je výslovně opakovaně zmíněn v potvrzení Statut pro Břeclavsko Oldřichem Sponheimským z července 1237 v Bzenci (CDM 2, č. 283, str. 325). Oldřich je v hlavičce nazván jako „dux“, ovšem (pokud jsem se nepřehlédl), sám sebe ve vztahu k břeclavské provincii nijak netituluje.

8) Někde na webu jsem ulovil i tento zdroj:

**Raně středověké obyvatelstvo Dolních Věstonic:
komparační paleodemografická studie**

Martina Hrnčířová – Ivana Jarošová

Studie se zabývá antropologickým zhodnocením a vzájemným srovnáním dvou raně středověkých populací z katastru obce Dolní Věstonice s cílem zasadit je do širšího kontextu již dříve paleodemograficky vyhodnocených moravských populací. Celkem bylo prozkoumáno 883 kosterních pozůstatků jedinců z pohřebiště Dolní Věstonice – Na Pískách (9. až první polovina 10. stol.) a 129 jedinců ze hřbitova na Vysoké Zahradě (datovaných především do 12. století). Na základě diagnózy pohlaví a věku těchto populací byly sestrojeny úmrtnostní tabulky; získaná data srovnána s osmi dalšími pohřebišti. Populace střední doby hradištní (9. až první polovina 10. stol.) představují z hlediska paleodemografických charakteristik variabilnější celek, což se mj. projevilo nižším průměrným věkem naděje dožití při narození a vyšší dětskou úmrtností. Úmrtnostní charakteristiky mladohradištních souborů (druhá polovina 11. až 12. stol.) použitých při srovnání byly vždy relativně příznivější; lidé se oproti starším historickým obdobím dožívali vyššího věku.

JAROŠOVÁ, Ivana - HRNČÍŘOVÁ, Martina. Slovanské obyvatelstvo z Dolních Věstonic - Vysoké Zahrady. Česká antropologie. Časopis České společnosti antropologické, Olomouc, Česká společnost antropologická. ISSN 0862-5085, 2005, vol. 55, no. 1, s. 59-66

Byla provedena paleodemografická analýza mladohradištního pohřebiště okolo kostela na hradisku Vysoká Zahrada u Dolních Věstonic. Na základě diagnózy pohlaví a věku této populace byly sestrojeny úmrtnostní tabulky jak pro všechny jedince této populace, tak odděleně pro dospělé muže a ženy. Mezi 145 jedinci z pohřebiště Vysoká Zahrada bylo 52 mužů, 38 žen a 49 dětí, u šesti jedinců se pohlaví nepodařilo určit. Index maskulinity na pohřebišti Vysoká Zahrada dosáhl hodnoty 1368. Na pohřebišti Vysoká Zahrada bylo nalezeno pouze jediné dítě ve věku infans I, 20 dětí ve věku infans II, 17 dětí ve věku infans III, 7 mladistvých ve věku iuvenis, 18 dospělých ve věku adultus I, 13 dospělých ve věku adultus II, 14 dospělých ve věku maturus I, 20 dospělých ve věku maturus II a 3 dospělí ve věku senilis. Věk 32 jedinců nebylo možno určit. Parametry úmrtnosti pro ženy byly vždy nejpříznivější než pro muže. Průměrný věk odečtený z úmrtnostních tabulek byl na tomto pohřebišti 27,88 roku, průměrná velikost populace využívající pohřebiště byla stanovena na asi 40 osob. Průměrná výška postavy jedinců z Vysoké Zahrady byla vypočtena na 170,4 cm u mužů a 158,8 cm u žen.